Una llegenda catalana sobre Santa Teresa

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 29-10-2013

Si santa Teresa era una monja castellana senzilla, humil i devota, que no va fer res més a la vida que exercir de monja devota, senzilla i humil, com és que hi ha una llegenda catalana que explica que era precisament "abadessa"?

Quan a l'agost de l'any 2000 me'n vaig anar al Marroc de vacances amb la meva parella i una colla d'amics, me'n vaig endur el Libro de la vida de Santa Teresa, editat per Plaza & Janés, a cura d'En Jorge García López. Llavors estava llegint coses sobre l'ànima i l'alteració de consciència i cercava en la meva pròpia experiència espiritual la font bàsica de la meva poesia. Vaig pensar, doncs, que la lectura de la Vida de Santa Teresa, que havia estat una gran mística i una gran poetessa, em podria ajudar enormement a adquirir nous referents i una imatgeria literària igualment novitosa que em poguessin ajudar a entendre la meva pròpia experiència i ajudar-la a plasmar amb més veracitat, versemblança i bellesa.

Vaig agafar el llibre amb l'únic propòsit de cercar-hi l'experiència espiritual de la santa, però vaig trobar-me de seguida amb la ingent sorpresa del llenguatge. Era un llenguatge no gens desconegut, per tal com s'hi donaven tot un seguit d'incorreccions que també es donaven en els cronistes d'Índies que jo jutjava catalans, en el llenguatge d'En Cristòfor Colom, que ja havia demostrat que era el barceloní Joan Colom i Bertran, i en molts d'altres escriptors catalans, les obres dels quals havien estat forçades a ser traduïdes al castellà.

Al pròleg, En Francisco Rico, també constatava, si bé amb una naturalitat per mi encara més corprenedora, que Teresa no sabia escriure en castellà: "La santa es troba a la seva època amb una multiplicitat de normes fonètiques, totes acceptables per ella i, en la varietat de les quals, per tant, no parava cap atenció. La seva pèssima memòria (a la qual tan sovint es refereix) i la seva forma de lectura, «extraient» les paraules del text i rumiant-les en el seu si, fent-les substància pròpia i oblidant-ne l'origen, li impedien en molts casos fer servir la guia de l'ortografia docta usual dels llibres".

És a dir: que la dona més culta, més llegida i amb la consciència literària més avançada del moment, no sabia quina era l'ortografia usual castellana culta i escrivia de qualsevol manera, amb multiplicitat de formes fonètiques, que, per si encara fos poc, emprava sense cap criteri. O com diu En Rico: "D'aquesta manca de retentiva dels hàbits ortogràfics han de provenir la majoria dels rusticismes assenyalats a la seva obra".

Tornem-hi. Per més que fra Lluís de Lleó parlés que "l'estil de la Mare és l'elegància mateixa" i que valorés "la puresa i la facilitat de l'estil" i "la gràcia i bona compostura de les paraules", quan l'obra de Santa Teresa s'edita, la santa ja no només no coneix l'ortografia de la seva llengua, sinó que escriu amb unes paraules tan rústiques com impròpies de tota dona culta.

Jo anava llegint, a poc a poc, capítol a capítol, posant ara més que mai una gran atenció al lèxic i la sintaxi. De mica en mica, de gran sorpresa en sorpresa encara més majúscula, vaig anar constatant com darrera d'aquell llenguatge estrany tan poc castellà, s'hi amagava –o més ben dit, hi palpitava– una ànima, una sensibilitat, una ment, una ploma catalana. N'he fet un estudi, els resultats del qual he exposat en un parell de conferències pronunciades amb la finalitat de posar de relleu justament això mateix. I del costat de la llengua, també vaig anar aprofundint en alguns aspectes reveladors de la seva biografia, especialment la dada que Teresa ens forneix de viure en un monestir en companyia de més de cent monges, perquè aquesta dada és més que capital, puix, com alguns entesos i biògrafs de la santa exposen, a l'Espanya de la segona meitat del XVI, només València i Barcelona tenien monestirs amb aquesta gran quantitat de presència femenina.

Al cap d'uns anys, i quan En Pep Mayolas es va integrar al nostre equip de recerca, li vaig comentar la certesa que tenia que Santa Teresa era catalana, però que encara no havia pogut esbrinar qui era. Al cap de poc, En Mayolas estava convençut que, en realitat, Santa Teresa no podia ser ningú més llevat de l'abadessa de Pedralbes: Teresa de Cardona i Enríquez, una aristòcrata de la més alta noblesa catalana, amb vincles amb la casa reial. Els seus estudis posteriors apunten cada vegada amb més argumentació i més solidesa cap aquesta identificació. És a dir, que la monja pia i pobrissona, de cop i volta esdevenia una princesa catalana passada a la vida religiosa, amb tot el bagatge cultural, polític i literari que el seu estat comportava i que ella arrossegava.

Doncs, bé. Fa un parell o tres de mesos, que, mentre cercava informació llegendària que em permetés relacionar les bruixes amb la sardana, i després de llegir i consultar diversos llibres de rondalles, llegendes i històries diverses, vaig fer un cop d'ull a una edició moderna d'El Rondallari Català, d'En Pau Bertran i Bros, editat per Alta Fulla al 1989, que tinc a la biblioteca i que consulto de tant en tant.

En Pau Bertran va néixer al 1853. Al 1883 El Rondallari ja estava a punt d'editar-se, però l'empresa va fracassar i no va ser fins al 1909 que va veure la llum, mercès a l'esforç d'En Ramon Miquel i Planas, amb unes finíssimes il·lustracions d'En Joan Vila.

Quina va ser la meva sorpresa quan m'adonc que, precisament, la rondalla número 51 d'El Rondallari es titula "La caixeta de Santa Teresa" i comença així: "Diu que Santa Teresa no en tenia prou de ser abadessa i doctora; volia ser també confessora". La rondalla conté una informació transcendental: fa de la santa una abadessa. No només una simple monja, sinó una abadessa. Amb totes les lletres. I ve, així, a confirmar de ple el que ja havia jo conjecturat de fer-la catalana i indicat En Mayolas, en identificar-la amb l'abadessa de Pedralbes Teresa de Cardona i Enríquez.

Transcric, ara, la rondalla completa:

LA CAIXETA DE SANTA TERESA
"Diu que Santa Teresa no en tenia prou, de ser abadessa i doctora; volia ser també confessora.

Ella que un dia se'n va a trobar el papa i li demana per poder confessar. El papa la va escoltar molt bé; treu una caixeta i l'hi dóna; diu:

—Té, endú-te'n aquesta caixeta i d'aquí a tres dies me la tornaràs així mateix, sense obrir; allavores et daré la resposta.

Se'n va, i quan va ser a casa només tenia al cap la caixeta. «Què hi deu haver?», pensava. Tenia unes ganes d'obrir-la...! Passa un dia, i se'n va estar; [en] passen dos, i també; però al tercer ja no va poder resistir més, i ella que l'obre, pensant que ningú ho sabria. Però el mateix va ser obrir-la que fugir un aucell que hi havia dindre.

Allavores s'ho va pensar tot (com [que] era tan sàvia!): "Aquesta caixeta te l'ha dada el papa per provar-te!...".

Però no va tenir més remei que tornar-la buida. El papa li va dir:

—Veus? Així com has obert la caixeta, divulgaries els secrets de la confessió: no en podeu ser les dones, de confessores" (p. 148).

Aquesta llegenda, doncs, recollida uns 300 anys després de la mort de la santa, i uns 250 després de la seva canonització, celebrada profusament i multitudinària a Barcelona, ara és una prova més del fet que Santa Teresa era catalana, va exercir d'abadessa al monestir de Pedralbes i és una evidència incontestable que aquesta certesa no es va perdre mai a nivell popular, i menys en l'ínfim espai de temps de dues generacions. I va passar de boca a orella, fins que En Pau Bertran la va recollir al seu Rondallari.

Jordi Bilbeny